

Buda Ferenc

SZÜLŐHÁZ, SZÜLŐI HÁZAK

Nyomban az elején – essünk túl rajta – tisztáznom kell: nekem *nincs szülőházam*. No persze nem azért, mintha szabad ég alatt látam volna meg a napvilágot. Városi körülmények között ilyesmi már az én időmben sem volt szokásos. Tudniillik – irodalomkritikai besorolásaim egy némelyikétől merőben eltérő módon – én nem falusi, még csak nem is tanyasi, hanem városi gyerek vagyok, falun élő elődeimhez s atyafiságomhoz képest majdhogynem urbánus, s csupán azért nem egészen az, mivel szülővárosom nem kérkedhet az *urbs* rangjával. *Civitas* mivolta s elnevezése viszont nemcsak a lakosság gerincét alkotó cívisekre utal – akik sorába jómagam, sajnos, soha nem tartozhattam –, hanem a gazdaság, a közélet s nem utolsósorban a művelődés terén megmutatkozó polgárosultságra is. (Ez utóbbinak természetesen – mint mindennek a világon – a színe éppúgy megvolt, mint a fonákja, ám ezt most egyelőre hagyjuk.) Az első mondatban említett hiány okára rámutatva: azért nincs szülőházam, mivel az egykori DEMKE szülőotthon, ahol pontosan Kosztolányi Dezső halála napjának hajnalán világra jöttem (erről a fontos és fölöttébb elgondolkoztató egybeesésről – konstellációról – azonban a két eseményben személyesen érintettek egyikének sem volt *akkor* tudomása), évtizedekkel ezelőtt, még a nagy lendületű, de korántsem kínos aprólékossággal átgondolt szocialista város (át)rendezés hevében lebontották s eltakarították. Ez a huszárvágás – akárcsak a többi hasonló – tökéletesen beleillett az Internacionáléban megénekelt világprogramba: „*A múltat végképp eltörölni.*” Fellelegezhetünk, hogy e figyelemre méltó program – mielőtt még a Nagytemplomra, Kistemplomra, Kollégiumra, Városházára, régi Megyeházára etc. sor kerülhetett volna –, ha kissé megkésve is, de kifutott a történelem PC-jéből. (Van helyette másik – ez sem tűnik túlzottan tökéletesnek. De ezt is hagyjuk.) Akár szégyellhetem is magam, hisz azt se tudom, mikor lett oda a DEMKE. Egy hazalátogatásomkor egyszer csak azt látom, hogy nincs. Annyit még ugyanakkor megtudtam, hogy robbantani kellett: túlságosan jól volt megépítve. Létrehozói valószínűleg arra szánták,

hogyan fennmaradjon. Születésem körülményeiről röviden még eny-nyit: a hűs-hideg őszi idő ellenére az épület még fűtetlen volt. Meg is fáztam egykettőre olyan alaposan, hogy a torkomra gyűlt váladék miatt fuldoklási roham tört rám, fejjel lefelé lógatva fenekeltek vissza a túlsó partszegélyről. Az eddigiek összegzéseként sem tudnék a legelső mondatban közöltektől eltérőt vagy annál lényegesen többet mondani. Szülőházról tehát, ami nincs, több szó ne essék. Eltérő a helyzet a szülői házakkal, vagyis azokkal a más-más időben használt különböző hajlékokkal kapcsolatosan, amelyekben életem kezdetétől fogva felnőttemig a szüleimmel együtt laktam. Hozzájuk sorolom – hisz a szülői ház rangja s méltósága nekik is kijár – azokat a jóval későbbieket, ahol már csak ők ketten laktak, magam s családom tagjai legfeljebb látogatóban, vendégként tanyáztak náluk ideig-óráig.

Felidézhető emlékeim a legelsőkről nem maradtak. Ami keveset tudok róluk, azt a szüleim, elsősorban anyám szavaiból tudom. A város Piac utca – Péterfia utca – Simonyi út jelölte főtengeletől kelet felé leágazó mellékutcákban s ezek mellékutcaiban voltak e keserves, ideiglenes szállások – egytől egyig mind pincében. Az Ajtó utca négy alatt – most eszmélek csak rá: ha nem is épp itt, de *ideszülettem*, voltaképp akár szülőháznak is tekinthetném – annak a tanítócsaládnak a szívességéből húzódhattunk meg egy időre, akiknél anyám teljes elárvulta után kamaszkorától az én születésem időszakáig előbb pesztonkaként – hogy a mai fiatalok is megértsék: *baby-sitter*ként –, majd házi cselédként szolgált. (Ez utóbbi foglalkozást-beosztást azonban már nincs kedvem megmagyarázni.) Derék, jószívű emberek voltak Varga Miklósék, Isten áldja meg őket.

Az Eötvös utcai pincehelyiségért már lakbért fizettek a szüleim, a Meszena utcának a bérleti díját pedig anyámnak kellett ledolgoznia. Sokszor elpanaszolta szegénykém, milyen irgalmatlanul kihasználta, kiszipolyozták: nap mint nap véresre mosta-dörzsölte a kezét, mert a takarításon, meszelésen, egyéb házbeli és ház körüli munkákon kívül arról is neki kellett gondosodnia, hogy a pincérként dolgozni járó házigazda minden reggel frissen mosott, keményített, vasalt fehér inget ölthessen magára. Totyogni kezdő, alig egyesztendő voltam ekkoriban, s a háziasszony megtiltotta, hogy fenn az udvaron, a szabad ég alatt mászkáljak: „Még beletaposna ez a kölyök a virágágyásokba!” (Amelyek gondozása, rendben tartása úgyszintén anyám kötelessége volt.) Így aztán – ugyan mi mást tehettem volna? – a pince agyonkoptatott lépcsőjén tanulgattam, hogy négykézlábról két lábra egyenesed-

ve valahogy talpon maradjak ebben a világban. Egyik korai versem – *Píncelépcső* – állít emléket ennek a példázatszerű pályakezdésnek.

Egy ideig laktunk még a város déli részén, a vasúton túl elterülő Homokkertben is, ennek körülményei, részletei azonban kifakultak az emlékezetemből, ami pedig úgy-ahogy megmaradt, az is egybemosódott későbbi látogatások pillanatképeivel. (A Homokkert sok évvel utóbb, már a felnőttkor küszöbén jutott fontos érzelmi szerephez forrongva-erjedve alakuló életemben, de most még nem tartunk ott.)

Az a lakhelyünk, amelynek időszakából már nem csupán emléktöredékek, de összefüggő részletek, kerek történetek s a helyszín csaknem pontos képei is rögzültek bennem, a Vágóhíd utca 1. szám alatt volt. (A szó szoros értelmében *alatt*: számunkra itt is legalul jutott hely. Ezt azonban nem felpanaszlásképp mondom: lakásunk elhelyezkedése híven tükrözte társadalmi helyzetünket, ráadásul nagy szerencsénk is volt, hogy egyáltalán hozzájuthattunk.)

A Nyírségből, nincstelen szegényparaszti környezetből elszármazott apámnak nem kevés hányattatás, ínség és létbizonytalanság után – korábbi katonai feljebbvalója s egyben későbbi jóakarója, Kupinszky tanácsnok úr támogatásával – sikerült a város szolgálatába szegődni: hivatalsegéd, hagyományos debreceni elnevezés szerint *városi hajdú* lehetett – ha nem is épp az árkádos, méltóságos nagy Városházán, de annak egyik fontos hivatalában, a Vágóhíd utca legelejére kihelyezett ún. I. fokú Szociális Ügyosztályon. Amint az intézmény elnevezéséből is kiténik, e hivatalban szociális ügyek – segély- és egyéb kérelmek iktatása és elbírálása, szegénységi bizonyítványok kiállítása stb. – intézése történt. Szegény ember akkoriban is több volt, mint gazdag, így a folyosón reggeltől délutánig ott rostokoltak a sorsukat vonzó, sorukra várakozó ügyfelek, s az ócska íróasztalokkal, telitömött iratszékrenyekkel s rozoga székekkel berendezett irodahelyiségek alkalmazottai rendszerint el voltak látva tennivalóval. Az előírt higiénia végett a folyosó sarkaiban köpöcsészeket helyeztek el. A levegőt átjárta, telítette az olcsó, silány dohányfüst, a hitvány, viseltes, többnyire szennyes és nem ritkán esőáztatta gúnyák szaga, a fürdővizet csak nagyritkán, pipereszappant pedig sose látott emberi testek nehéz kipárolgása. Ezt az illatvegyületet tökéletesen kiszellőztetni nem lehetett, a falakba ivódva folyton ott lebegett a folyosókon, csak a megszokás révén vált idővel szinte észrevehetetlenné.

Egyébként a hivatal nevét soha nem hallottam teljes egészében ki mondani. (Hogy ekként hívják, csak valamikor öt éves korom tájékán

jutott a tudomásomra: ekkor már ki bírtam betűzni az épület homlokzatára erősített tábla feliratát.) Tömören, kurtán, takarékosan csak így emlegették: *elsőfokú*. „Megyek már az elsőfokúba!” Pontosításul a tájékozottabbak azonban még azt is hozzáfűzték: „A Vágóhíd ucca egybe, a régi bábaképezde helyin.” Korábban ugyanis leendő szülésznők oktatására szolgáló intézmény működött az épületben, az elsőfokú az ő helyüket foglalta el. (Hogy aztán a bábaképzést hol folytatták Debrecenben, azt már nem tudom. Valószínűleg a klinikán.) Hármunk akkori és további sorsa szempontjából tekintve a lényeg az, hogy apám itt kapott végre állandó munkát. Dolga az volt, hogy rendben tartsa az irodahelyiségeket, télidőben befűtsön, de rábízták azt is, hogy ügyiratokat kézbesítsen, illetve továbbítson más, illetékes hivatalokba. Munkáját mindenkor kifogástalanul végezte, ezért megbecsülésben volt része. Az idők során változó munkakörökben ugyan, de végig a várost szolgálta, s kerek harminc esztendő múltán a város szolgálatából vonult nyugdíjba. (Most veszem csak észre: kezdenek úgy alakulni ezek a mondatok, mintha valami kérelemhez vagy folyamodványhoz csatolt önéletrajzot fogalmaznék. Nem csoda: valaha elég sok efféle kellett kiizzadnom, ezenfelül pedig bizonyára a fenti szöveggörnyezet sugallata sincs hatás nélkül.) Apám fizetése nem sok volt ugyan – ha jól emlékszem, havi 30 pengővel kezdte, s ennyiből egy háromtagú család még az akkori árak mellett sem tudott volna megélni –, de ehhez járt neki két rendbeli, téli és nyári egyenruha, télre még csizma s egy sötétkék posztóköpeny is, meg – ami nekem mind közül a leginkább tetszett – egy katonatiszti csákóhoz hasonló sapka, elől felékesítve a város főnixmadaras, zászlós-bárányos zománccímerével. Őszi, téli estéken gyakorta elnézegettem, ahogy egy vonalzóból fabrikált segédeszköz gondos alkalmazásával – ez akadályozta meg, hogy tisztítószer csöppenjen a posztóra – a köpeny sárgaréz fülesgombjait szidolozza, fényesítgeti. Ám ami a család szempontjából rézgombos posztóköpenynél, címeres csákónál is százszorta többet ért: beköltözhettünk az épület alagsorában a tüzelőtároló melletti tágas, viszonylag világos és ami korábbi pincelakásainkhoz képest ugrásszerű minőségi változást jelentett: teljesen száraz helyiségbe. Hogy mi lehetett azelőtt? Bizonyos jelek – lefolyós falikút, a betonpadlat s a jól szellőztethetőség – arra engedtek következtetni, hogy minden valószínűség szerint mosókonyha volt, a bábaképezde mosókonyhája. Törődünk is vele! Nyomorúságos vándorlásaink után végre biztos fedél volt a fejünk felett: számomra az első emlékezetes szülői hajlék.

Emlékezetem zugaiból próbálom összeszedgetni, milyen is volt. Nem lesz könnyű: az idén, 2004-ben 63 éve, hogy elköltöztünk onnét, s azóta egyszer sem jártam abban a házban. Legutóbb arra vetődvén csak annyit észleltem, hogy még megvan, de nem álltam meg, hogy bemenjek vagy legalább kissé tüzetesebben szemügyre vegyem: sietnem kellett a vonathoz. A mi lakásunk – mint már említettem – a magasföldszintes épület alagsorában volt. Ha jól emlékszem, valamely oldalsó be-, illetve lejáraton lehetett megközelíteni. Emlékezetem egy tágas helyiség képét őrizgeti, de az is lehet, hogy csak akkori szemem látta annak, hisz maga a ház is mintha kissé összezsugorodott volna azóta. Mégis úgy gondolom, lehetett olyan 18-20 négyzetméternyi. Padozata beton, falai fehérre meszelve, dongaboltozatos mennyezetének íve azonos volt a széles, magas ablaknyílásával. Az ablak egyébként az ajtóval szemközti oldalon volt s a kertbe nyílt, nyugati irányban. A berendezés? Annyi bizonyos, hogy volt egy hidegvizes falikút, sárgarézsappal, negyedgömb alakú lefolyómedencével, de napi használatra mindig a kékszománcos ceglédi kannát – a *bádogot* eresztettük teli vízzel. Ha kellett, abból öntöttünk. Ha kifogyott, hát engedtünk bele megint. „Eriggy csak, kisfiam, szorítsd ki a levegőt abból a bádogból” – hangzott a felszólítás, amidőn már én is elbírtam a kanna súlyát. A víz tehát készen várt bennünket új szállásunkon. S a tűz is: már odaköltözésünkkel benn állt egy jókora öntött vaskályha – Kalor márkájú, készült Salgótarjánban –, kiszélesedő kupolája stilizált lángnyelvekkel díszítve. (Hasonló alakú s méretű kályhával legközelebb a kerekegyháza-alsópusztai iskolában hozott össze a sors csaknem három évtizeddel később, ám annak egy egész tantermet kellett befűtenie, s ott a falon – nem úgy, mint a Vágóhíd utca egyben – hiába kerestem volna a villanykapcsolót. De ez már egy egészen más történet.) Szerettem nézni téli estéken, a leszálló szürkület homályában, amidőn takarékoságból még halogattuk a villanygyújtást, hogy a jól megrakott vaskályha oldala helyenként meggypirosra izzik, hallgatni a belsejéből felhangzó mély duruzsolást, majd később, amikor a parázs már leroskadt s az ablak négyszöge meg a kályha oldala egyaránt elsötétült, a tetejére készített vizesfazék álmosító sziszergését. Kedvezményeink közé tartozott, hogy fűthettünk a hivatal szénéből. A kétlábú ferde állású fekete szeneskanna meg a vaslemezről sajtolt szeneslapát – szakasztott ilyet használunk ma is – telente ott állt a kályha ajtó felőli oldalánál. Ami a berendezés többi darabját illeti, az a mi hozományunk volt. (Pontosabban szólva anyá-

mé: félrerakott fillérjeiből szinte mindegyiket ő szerezgette be, a nagyját még lánykorában, a többi apránként később.) No, lássuk csak, mit s mennyit tudok most összeszedni közülük. Fejtől való véggel szorosan a jobb oldali falhoz tolva egymás mellett állt két ág, bennük egy-egy jól megtömött szalmazsák. (Szárított tengeri füvel – afrikával – töltött matracra nekünk nem telt, a szivacsból szabott ágybetét pedig az úri házakban is ismeretlen volt: azt csak jóval később kezdték el gyártani.) Ágyneműtartó akkortájt nem volt még divatban, a párnákat-takarókat reggelente – némi szellőztetés után – szépen be kellett ágyazni s takaros leteríteni egy kizárólag erre a célra szolgáló ágyterítővel. Ebből – gondolom – kitalálható, hogy a bevett ágyra napközben ráheverni nem lehetett s főleg nem illett. Ilyesmi csak akkor fordulhatott elő, ha a család valamelyik tagja megbetegedett. A szobának ugyanazon felében, ám az ágyaktól tisztes távolságban állt még egy fekhely: egy ócska sezlon. Ezen én aludtam éjszakánként, sőt eleinte délután is egy kicsit, de ez utóbbit nem szerettem, mert sajnáltam rá az időt. A két nagy ágyhoz tartozott még egy akasztós-fiókos ruhásszekrény – *sifon* – meg egy négyzetlapos, de szükség esetén hosszabbra széthúzható asztal négy székkal. A szobabútor, melynek minden darabja – a négy szék kivételével – fenyőfából készült, szép halvány korallpiros színre volt festve, pompásan mutatott a fehér fal háttérében. (Sok évvel később ezeket – miután alaposan megkoptak – anyám átfestette kávébarnára; erről a még mindig meglévő székek tanúskodnak.) Mi is volt még? Persze: a konyhai berendezés, mindenekelőtt egy takaréktűzhely – *spór* a helyiség balfelében, a kályha mellett. Anyám télen-nyáron ezen főzött, a kályha csak a leghidegebb időszakban segített rá a fűtésre. (Az imént alighanem tévesen emlékeztem: az a sziszergő vizesfazék mégsem a kályha, hanem a tűzhely tetején állott a mindenkori melegvíz-tartalékkal.) Úgyisintén bal oldalt, a fal mellé tolva egy fiókos asztal, két hokedli meg egy álló polc (*telácsi*), az edényekkel. Volt még egy befűrt-terpesztett lábú kicsi szék, támla nélkül, lapja közepén egy akkora réssel, ahová épp befért a tenyerem: ezen én szoktam elüldögélni. A fekhelyem mögötti falat fehér pamutvászon falvédő takarta, beszegve, kihímézve virágmintákkal, gyerekfigurákkal: anyám egyik első kézimunkája, szülem halála után még a kezembe akadtak rég ronggyá foszlott maradványai. A tűzhely – vagy a konyhaasztal? – fölött szintén egy alkos-feliratos falvédő. Kopottas rongyszőnyeg volt az ágy meg az én fekhelyem elé leterítve. Később ez az utóbbi átadta helyét egy saját

tartású házinyúl lenyűzött s kifeszítve megszáritott irhájának. (A nyulat apám a szomszédos szenespince előterében tartotta, egy lécekből-ládából összeeszkábált ketrecben. Fűvel, zöldség hulladékkal, száraz kenyérhéjjal etette. Etetéskor egyszer az ujjába harapott a nyúl, emlékszem rá, hogy apám nagyot kiáltva szitkozódott, még a szavak is megragadtak a fülemben, ám azokat most nem írom le ide. Kellemes volt a nyúl bőrt meztelen talppal végigsimogatni. Lefekvéskor, felkeles után ennek mindannyiszor módját is ejtettem.)

A Vágóhíd utcai évekből – merthogy itt már nem csupán hónapokig, de évekig laktunk, hogy pontosan meddig, azt ugyan nem tudnám megmondani, de két karácsonyra biztosan emlékszem – hosszan folyamatos történeteket ha nem is, de számos eseményt, jelenetet, felvillanó képet, mozzanatot, arcot, sőt nevet, s főleg érzést, hangulatot őrzök magamban.

(Ez utóbbi két fogalomkor kapcsán ébredek tudatára, hogy legkorábbi maradandó emlékem nem valami esemény, még csak nem is életkezdetem valamely színtere vagy szereplője, hanem egy érzés: az elveszettség, az elhagyatottság zsigerekig átélt állapotának érzése, amidőn úgy másfél-kétéves korom körül anyám kinn feküdt a klinikán vörhenyben. Ez az egyébként általában enyhe lefolyású gyermekbetegség – ha mégis megkapják – a felnőtteket eléggé leverheti a lábukról. Ő is így járt. Hetekig – de inkább hónapokig – nem lehettem vele, a betegség fertőző volta miatt még a közelében sem. Keresztanyámék erre az időre magukhoz vettek ugyan a nagy családba, de hogy volt, mint volt náluk, én abból a világon semmire sem emlékszem, csupán a később is vissza-visszatérő rémálmaimra, az elanyátlanodottság külső sötétséggel vetekedő kárhozatára.)

Az épülethez tartozó teleknek a Wesselényi utca felé eső részét fűvesítették, néhány fa is álldogált azon a nem túl nagy, de az én szememben hatalmasnak tetsző területen. Időnként jött egy idős napszámosember, s a nagyra nőtt fűvet lekasálta. A fák közül egy hosszú túlévelű, felcsupaszodott törzsű feketefenyőre emlékszem, bóklászásaim közben szívesen szedegettem alóla a szétterpedt pikkelyű lepogyogott fenyőtobozokat a targoncámba. Ezek aztán egy időre a fásládában kötöttek ki, majd a tűzhelyben vagy a kályhában fejezték be pályafutásukat. Ahogy e sorokat írom, elfog a bizonytalanság: az a fenyő valóban az udvaron állt-e? Vajon nem a nagyerdei teniszpálya mellől, számos társa közül helyezte oda a tér s idő síkjait olykor szélsőiesen átrendező emlékezet? Nem tudom. Mint ahogy az ostorfák

ottlétére sem mernék megesküdni. A gyöngyvesszőbokrokéra viszont igen! Már csak azért is, mivel – többek közt – megmaradt egy féltényérnyi amatőr felvétel, amit ott állok kicsípve, megfésülve, kezemben egy pettyes gumilabdával az egyik tetőtől talpig virágba borult gyöngyvesszőbokor előtt a tavaszi verőfényben.

Talán épp ugyanezen a tavasszal kaptam ajándékba egy kis naposcsibét. A feketepihés – minden bizonnyal kendermagosnak készülő – pöttömnyi baromfi az éjszakákat egy kartondobozban töltötte, napközben viszont a kertészkötegyem zsebébe rakva kivittem a szabadba, hadd csipegessen a fű között. Hosszan elnézegettem, hogy parányi lábait felnőtt tyúk módjára használva mint kapingál. Meg-megszólítottam, ő a fejét oldalra billentve felpislantott rám borsszemnyi fényes szemével, néha visszapittyegett – jól elbeszélgettünk kettesben. A felnőtt társadalommal való első szembefordulásom – vagy inkább hátatfordításom? – is e pelyhes aprójószág miatt esett meg. Egy délelőtt anyámmal együtt benyitottunk valami végett az egyik irodába. Kivételesen épp nem volt ügyfélforgalom, s a hivatalnokok ezt kihasználván nekiláttak tízóraizni. Az én csibém kíváncsian tekingetett kifelé a kötegyzsebből, mire egyikük – a nevére is emlékszem: Darvasi bácsi, csontos, széles állkapcsú, nyírott bajszerű, enyhén kopaszodó férfiú – a tintafoltos íróasztalra terített szalvétáról, egy szelet kenyér s egy darab megkezdett paprikás szalonna mellől lekerékített pengéjű konyhakést emelt fel:

– Ide azzal a csirkével, hadd vágom el a nyakát!

A jelenlévők kívülem mind nevettek, én azonban halálos komolyan vettem a tréfának szánt fenyegetést, s hangosan tiltakozva, tengeremmel a kiscsibémet eltakarva fordultam ki az ajtón.

A csibe további élete, sorsa homályba vész.

Mint fentebb már említettem, a Vágóhíd utcán emlékezetem szerint két karácsonyt éltem meg. Ha mégis hármat, úgy az elsőt bizony felitta előlem az idő, hisz a másik kettő némely részletei is ma már egymásba tűnnek, átfedik egymást, esetleg felcserélődnek. Egyik ilyen korai részlet: anyám karjára emel, hogy közelebből megismerhessem az ablak alá tolt asztalon álló, gyertyákkal, szaloncukrokkal, apró piros almákkal, aranydiókkal, angyalhajjal és csillagszórókkal pompázatos karácsonyfát. Máig orromban érzem a gyantaillatot s a sziporkázva égő csillagszórók puskaporszagát. Közben látom, hogy apám az én angyalhozta parafa dugós puskámmal huncutul megcélozza a legközelebbi gyertyát s belepukkant a lángba. Valami

nagy dologra számítok a lövés következtében, de semmi különös nem történik: a gyertyaláng épphogy megrebbenve vígan lobog tovább. „Vásottabb, mint egy gyerek!” – csóválja fejét rosszállóan anyám. Másik jelenetsor, alighanem már a következő karácsonykor: anyám este felé elküld bennünket hazulról. „Most eriggyetek ki szánkózni” – s mintha valami titkot rejtegetne, apámra hunyorít. A maga készítette, támlás kideszka szánkóra apám pokrócot hajtogat: „Ülj rá szépen” – azzal nekiindul, s előbb lépésben, majd futva húz, húz maga után a gázlámpafényben tündöklő, behavazott Attila téren, Szent Anna utcán fölfelé meg vissza. Csizmája talpára vastagon rátapad a hó, ha akarom, most is látom, ahogy a két fehér talp felváltva, ütemesen felfel villan előttem a szánhúzó zsineg szűkülő keretében. Hosszan bámulom a szállingózó majd leérkezvén lazán megülő hópelyhek varázslatos csillogását, mígnem egy hirtelen kanyar, s én szánkóostul pokrócostul beleborulok egy magasra fellapátolt, puha hókupacba. Hangosan kacagunk mind a ketten, apám megmosdat a hóban, arcába-nyakába én is két kézzel szórom a havat. Ahogy kipirulva, lecsendesedve ballagunk befelé az utcáról, az ablakunk elé érve lopva, fél-szemmel lesandítok az áttetsző függönyön át. Odalent bizonyára anyám rendezgeti az ajándékokat, ám én nem őt látom az asztal mellett, hanem egy nagy szárnyú, hófehér hosszú ruhás angyalt homlokán csillaggal, amint suhogó selyempapírokat bontogat-hajtogat gondosan. A látványról azonban nem szólok senkinek.

Sokáig hittem a karácsony és egyéb ünnep csodáiban, sőt amidőn felvilágosultabb – már idejekorán kiábrándult – társaim szavai nyomán ébredezni kezdett bennem a kétely, én még akkor is erővel hinni akartam. Képzelt és elhitt káprázataim végleges, könyörtelen lenyakazása esztendőkkkel később, 44 őszén következett be. Nyár dereka óta a közeli Alsójózsán lakó rokonaink házában találtunk menedékre az egyre gyakoribb bombázások elől. Apám akkor már majd másfél éve a fronton szolgált, debreceni kis lakásunkat (a Vágóhíd utcai után következőt) találat érte, kettőnknek anyámmal nem is volt hová mennünk. Én elég jól elvoltam a kertes falusi portán, addigra a folytonosan megismétlődő veszélyekhez is kellőképpen hozzáédződtem, s bár a tanítás még jó ideig szünetelt, egyáltalán nem unatkoztam. Napközben mindig akadt tenni-vennivaló, esténként pedig – míg csak el nem kellett rejteni őket a rettegett orosz katonák elől – eladósorba kerülő unokanővéreimmel felváltva Jókai-regényeket olvastunk fel a családnak a füstölgő, pislákoló – és bűdös – olajmécses világánál, esetleg verseket mondtunk,

vagy egyszerűen csak beszélgetünk hol erről, hol arról. (Szinte érthetetlen, hogy bírtak meglenni az akkori emberek televízió nélkül...) Egy este a lassacskán közelgő karácsony került szóba, s én valahogy hangot adtam az angyalok ajándékhozó szerepébe vetett hitemnek. „Ugyan már! – vágott közbe a nálamnál jóval serdültebb, ráadásul roppant józan nevelésű lányok valamelyike. – Te még elhiszed ezeket a butaságokat? Iszen anyád készíti a karácsonyfát meg az ajándékot is!” – „De hát én... én láttam is, ahogy az ablakon berepültek.” – „Mi a csudák repültek be?” – „Hát az angyalok. Egy angyal.” – „Még hogy angyal! Biztos a légnyomás vágta be az ablakot!” – és kacagtak, vihogtak csúfondárosan. Több szavam nem volt. Hallgattam, mint akit leforráztak.

Térjünk most azonban vissza a Vágóhíd utcára. Ez az utca a város tengelyéből leágazó Szent Anna utca folytatásaként tart kifelé a városból kelet-délkeleti irányban. Közül a Szent Anna utca kiöblösödő vége már más nevet visel: ez az Attila tér, kellős közepén a tornyos-gömbkupolás görög katolikus templommal. Az Attila térbe észak felől három utca torkollik: a Hajnal utca (amelyen továbbhaladva s utunk a Rakovszky utcán folytatva kijutunk az Árpád térre, onnét pedig egyenesen a Nyíregyháza felé vezető Kassai útra), valamint a tér nyugati csücskét közös szeglettel érintő Baross Gábor és Nap utca. A Hajnal utcával épp átellenben a Wesselényi utca visz a Nagyállomásra, illetve a sínek felett átívelő vasúti felüljáróra: a Nagyhídra. A Nagyhídon túl a Mikepércsi úttól balra a Homokkert, majd a Kerekestelep, jobbra a Boldogfalvi kert, az Epreskert meg a repülőtér, s már kinn is vagyunk a városból, s elindulhatunk Mikepércs, Sáránd, Derecske, Berettyóújfalu felé. A Homokkertet és a Kerekestelepét részsút kettéválasztó Monostorpályi út mentén volt gyerekkoromban a Várad utcai temető. Ide ki-kijártunk anyámmal – míg a temető megvolt – számomra ismeretlen nagyapám s nagyanyám sírjához. Úgyszintén ezen az úton működött, de még anyám gyerekkorában, tehát a múlt század elején az egykori járványkórház. Ma ezek helyén a Debreceni Konzervgyár található. A Nagyhíd egyébként sétáim egyik igen kedvelt színtere volt akkoriban, természetesen anyám társaságában: a vaskorlátra felkapaszkodva szívesen elidőztem ott, hosszan bámulva-nézegetve az alatt húzódó, fényesre koptatott sínek sokaságát, a hol erre, hol arra dübörgő-kattogó szerelvények hosszú sorát, élveztem, ahogy a hatalmas, duhogó-prüszkölő gőzmozdonyokból feltörő sűrű pára fehér felhőgomolyba bugyolál bennünket, sőt még a kéményükből feketén kicsapó kőszénfüst csípősen köhögtető szagát is szerettem. Valószínű-

leg azért, mert mindez az utazás képzetével kapcsolódott össze bennem. A hídkorlátnak támaszkodva sokszor elábrándoztam rajta, hogy valamelyik lassan elhúzó-dó-tolató nyitott tehervagon rakfelületére, a deszkarakások, ponyvával letakart gépek, a kőzúzalék- vagy szénrakomány közé merészen leugorva elutazom valahová – magam se tudom, hová: az ismeretlenbe. Abrándjaim valóra váltásától a kéz-, láb- és nyaktöréstől való rettegésen kívül még az is visszatartott, hogy tudtam: anyám igen sírna utánam. Mire is emlékszem még a környéken? Hozzánk közel, a Wesselényi utca bal oldalán állt a csendőrlaktanya, a Vágóhíd s a Wesselényi utca találkozásánál pedig Lőrinczi néni kis bódéja, mindenféle szem-szájnak ingere portékával: mint az ördögi kísértések megtestesítője. A Vágóhíd utca egyébként már a külvárosba vezetett. Kifelé haladva olyan fontos létesítmények helyezkedtek el itt, mint a – napjainkban épp megszűnőben lévő – Dohánygyár, a Baromvásártér (ahová a negyvenes évek közepétől évi rendszerességgel kijártunk a szüleimmel, hogy megvegyük a hizlalásra szánt választási malacot), maga az utcanévadó Vágóhíd, nem utolsósorban pedig a DVSC sporttelepe a focipályával: fényes kilátásokkal amúgy sem kecsgető labdarúgó-pályafutásom korai s egyben végleges megszokásának színterével. (Ahol is nyolcadikos koromban az osztálytársaimmal vívott nemes küzdelem közepette egy közeli kemény passzal úgy ágyékon találtak, hogy örökre elment a kedvem a sportok legnépszerűbbikétől. Osztálytársunk, a közülünk nem csupán természetével, de kiváló labdatehetségével is kimagasló Móré Rudi ezt úgyis különkül csinálta mindnyájunknál.) A Vágóhíd utca aztán belefutott a Diószegi útba s kivitt a városból, ám az a tájék akkor nekem még a világ végét jelentette, az ismeretlen Óperencián túli tartományokat. Gyerünk hát megint vissza. Volt a Nap utca sarkán egy suszterműhely. Számomra azért maradt emlékezetes, mert életemben először annak a feliratát olvastam le fennhangon s nyilvánosan, a járókelők füle hallatára: „CIPÉSZ”. Folytatván a körsétát hajdani lakhelyünk közelében, nem nyelhetem le a beszámolót első elkövetett – a vagyon elleni bűncselekmények kategóriájába tartozó – vétkeimről: helyszíneik ugyanis e körzetben találhatók. (Lám: a tettes még akár 65 év múltán is visszatérhet tettei színhelyére.) A legelső bűntett egy hentesüzletben esett meg, a Szent Anna utca vége felé, úgy hároméves korom körül. Anyám kíséretében léptem be a helyiségbe, s míg ő a pultnál vásárolt valamit – valószínűleg levesnek való csontot –, én a fényes, hegyes kampókról csüngő kapósabb árut vettem szemügyre. A kolbászok saj-

nos túl magasra voltak akasztva, ám egy hosszú, tenyérynyi széles paprikásszalonna vége épp ott lógott az orrom előtt. Két kezemet hátrátéve lehajoltam hát s alaposan megrágcsáltam a puhára abált, pirosra kikent, sós-paprikás-fokhagymás szalonnacsík legalját. Anyám szégyenkezve mentegetődzött, s bár az aznapi vásárlás tervei közt ez nem szerepelt, kénytelen volt levágtatni s megvenni a szalonna rágott végéből vagy öt dekányit, nekem pedig pirongató szavak kíséretében tudtomra adta, hogy a máséhoz nemcsak kézzel, de szájjal is tilos hozzányúlni. Valamikor 39 őszén történhetett ez. Egy év sem telt el, s újabb büntett került a rovásomra. Az említett hentesüzlet közelében volt egy fűszer- és vegyeskereskedés is, Szabó Pista bácsi boltja. Rendszeresen idejártunk vásárolni, közel is volt, akkoriban a forgalom sem vesélyeztette egy kisgyerek biztonságát az utcán, így hát anyám egy napon kezembe nyomott 4 fillért:

– Menj el szépen, kislíam, a Szabó Pista bácsi boltjába és vedyél két deka pirospaprikát. Vigyázz magadra, mielőtt lelépsz a járdáról, állj meg és nézz jól körül, nem jön-e valami. Na eredj szépen.

El is indultam, markomban a két darab kétfilléreessel. Csakhogy az utam épp a Lőrinczi néni bódéja mellett vezetett el, valahogy úgy kanyarodott. Muszáj volt megállnom egy kicsit, hogy megnézzem a kis bódé ablakában kirakott finomságok csábító kínálatát. Volt ott mindenféle jobbnál jobb dolog: fedeles üvegekben különböző fajta színes cukorkák, pohárba állított csavaros árpacukor rudak, fűtűlős cukor, piros kakasforma nyalóka, fekete bocskorszíj-cukor, fonott kalács, gyümölcsök – el tudtam volna nézegetni órákon át. Darázs dongott a bódé körül, a takaratlanul hagyott portéka egynémelyikére nagy boldogan egy-két légy is rátelepedett: szemlátomást ők is szerettek itt elidőzni. Lőrinczi néni – ősz hajú, soványarcú, fekete fejkendő öregasszony – láttomra kihajolt az ablakon:

– Szerbusz Ferike, mit adjak neked?

– Kezit csókolom, Lőrinczi néni... Én... én egy olyat szeretnék – s üresen maradt kezemmel az egyik fonott kalácsra mutattam.

– Mutassd, mennyi pénzed van!

Mutatom s mondom is:

– Négy fillér.

– Hát az bizony kevés.

Gondolkodóba esem: ha a fonott kalács olyan drága, hogy nem telik ki a négy fillérből, akkor ez a mindenféle cifra színes cukorka még drágább lehet. Mit is vegyek hát?

– Tessék adni szilvát.
– Szilvát? – kérdez rá kissé kétkedve Lőrinczi néni.
– Igen.
– Jól van, add ide a pénzt. – Odaadom neki, ő meg egy barnás színű csomagolópapírból sebtiben hegyes végű zacskót sodor, teleméri veresszilvával s kinyújtja az ablakon: – Nesze. Szerbusz.
– Kezít csókolom! – köszönök el tőle, s mint aki jól végezte dolgát, a szilvát eszegetve elindulok hazafelé. A szilva túlérlett, lottyadt, locsos, kicsikét gusztustalan, engem azonban nemigen zavar az érzéki örömek élvezetében. Kezemben a megcsappant tatalmú zacskóval lépek be a szülői hajlék ajtaján.
– Na, megjöttél, kisfiam? – fogad örömmel anyám, majd a zacskóra pillantva elkomolyodva folytatja: – Mi van neked?
– Szilva – mutatom oda neki a szerzeményemet.
– Hm. Szilva. Honnét vetted?
– Lőrinczi néni adta.
– Hát a paprika, amiért elküldtelek, hogy vegyél, az hol van? Csakugyan: hol lehet? Hát persze:
– Azt nem tudtam venni.
– Aztán miért nem tudtál venni?
Most már szinte megkönnyebbülten válaszolok:
– Azért, mert nem volt ott a Szabó Pista bácsi – s már meg is jelenik előttem a bezárt boltajtó, üvege mögött az üres bolthelyiséggel –, be volt zárva a bolt.
– Jól van. Akkor add ide a pénzt, amit adtam.
Tenyerembe sandítok: üres.
– Nincs nálam a pénz.
– Hát hol van?
– Letettem odakint az ablakba.
És látom – sőt ma: 2004 februárjában is látom –, ahogy rövidnadrágosan leguggolva a pinceablak széles párkányára helyezem a két darab kétfillérest. Egymás mellett lapulnak, egyikük kissé még fényes, a másikuk fénytelen, barna.
Anyám kézen fogott:
– Gyere, kisfiam, nézzük meg, vajon ott van-e még.
Nem volt ott.
Beszerzőutam egyes állomásait ellenőrizvén egykettőre felgöngyöltette a bűneset részleteit. A nyomozás végeztével nem vert meg mégsem:

– Látod, kisfiam – mondta szomorúan –, kár volt hazudni. Én úgyszólván meg tudom előbb-utóbb, ha nem mondasz igazat. A hazug embert hamarabb utolérlik, mint a sánta kutyát.

A sánta kutyára való hivatkozás kiváltképp szíven ütött: nemrég láttam, hogy egy csapzott szőrű, sovány kutya kétségbeesetten, három lábon szalad az utcán, nyomában egy kiabáló, bőszen hadonászó emberrel. Nem mertem anyám szemébe nézni, csak álltam előtte lehorgasztott fejjel s kutyául éreztem magam.

Ha már az ifjonti vétéknél tartunk: a legelsőre csak anyám elbeszélése nyomán emlékezem. Kétéves alig múlhattam, amidőn egy nap anyámmal együtt az utcán ballagtunkban elhaladtunk egy nyomorék, öreg koldus mellett, aki ráadásul cigány volt. Ott kuporgott ócska, rongyos gúnyájában a járda szélén, kalapját felfordítva kirakta maga elibé: abba gyűltek az adományok. Pár lépés után anyám megállt, s kezemet elengedve így szólt hozzám:

– Nesze, kisfiam, tedd bele ezt a pénzt annak a bácsinak a kalapjába! – azzal egy kétfillérest kotort elő a pénztárcájából.

Én a tenyerembe szorított pénzdarabbal visszaszaladtam a koldusig, ám amikor megpillantottam a kalap mélyén csillogó aprópénzeket, ahelyett, hogy kiegészítettem volna utasítás szerint az anyám adta alamizsnával, két kézzel, mohón ki akartam markolni belőle még azt is, amit szegény öreg nagy nehezen összekéregedett. Hirtelen mozdulatomra a kalap felbillent, s az összes pénz szanaszét gurult belőle. Az öreg koldus jajveszékelnéni kezdett, s én sóváran néztem, anyám mint szedegeti össze neki szétszóródott keserves keresetét a földről.

(Szép kezdés, nem mondom: egy kifosztás, egy bolti lopás, majd hűtlen kezeléssel párosult sikkasztás. Azt azonban akkor még csak nem is sejtettem, hogy idővel ennél is többre viszem, s tizenhét esztendő múltán államellenes izgatás miatt zárnak börtönbe.)

Apámat tartalékos honvéd tizedesként ekkoriban többször is behívták katonának. A bécsi döntések s az egyre közeledő háború időszaka volt ez. Én azonban családunk meg-megbolygatott állapotának történelmi-társadalmi hátterét elég – hogy úgy mondjam – hézagosan ismertem, így hát lelkes csodálattal töltött el a fényesre kefélt katonabakancs, a takaros, lezárható zsebekkel ellátott, zöldparolis zubbony, az elől koronás gombbal, bal oldalt a rangjelzés csíkjával díszített sapka látványa, s a beavatottak szűk körébe tartozónak éreztem magam, amidőn a széles derékszíjon függő szuronyt a tokjából kicsit kihúzára is szemügyre vehettem. Katonaélményeim tetőpontja

azonban mégis az volt, amikor apámat a hozzánk közeli ún. Pavilonlaktanyában meglátogatván kaptam egy karéjt a sűrű belű, sötétbar-na, enyhén savanykás ízű komiszkenyérből, majd a ragyogó sárgaréz katonatrombitába is belefújhattam. Máig nem tudom megfejtetni, pöttöm létemre hogy bírtam hangot kicsalni belőle.

Korai szerepjátékaim egyikében is katona voltam. Ennek kelléke-it: a fontosabb már említett parafa dugós puskát, egy játék kardot meg a piros katonasapkát elhozta nekem a karácsonyi angyal. Testvér, ját-szótárs híján csatáim, hadgyakorlataim magányosan folytak. Puskám parafa dugóját vékony zsineg kötötte össze a cső végével; gondolom, azért, hogy el ne kallódjék. Ezt egykettőre eltávolítottam. A bizony-talan röppályájú, csupán pukkantásra való parafa dugó helyett pedig inkább apró kavicsokat, pattogatni való tengeriszemeket használtam puskagolyó gyanánt, ezekkel lövöldöztem az elképzelt ellenségre vagy a magam kitűzte célpontokra. Játék kardomnak – nyilván azért, hogy magamban vagy másokban kárt ne tehessen vele – sem éle, sem hegye nem volt, így nem nagyon tudtam vele mit kezdeni, főleg azu-tán, hogy a hitvány, puha bádoglemezből készült penge el is görbült. Végképp kiábrándulván belőle, félrelöktem, még kézbe venni is átal-lottam. A kis puskát viszont használtam buzgón s vitézül, egészen a tönkrementéig.

Mivel rendszerint csupán két személy – apám és anyám – volt kö-zelemben, így a látható, vállalható, követhető példák is kettőjükben testesültek meg. Az, hogy a katona-mintakép bennem készséges utánzóra talált, természetesen fiú voltomból is adódik: mindegyik – vagy csaknem mindegyik – fiúgyermek átesik egy hosszabb-rövidebb ideig tartó harcos-korszakon. (Van jó néhány, aki ki sem lép belőle: ilyenekből lesznek – szerencsés esetben – a fegyveres testületek hiva-tásszerető, rátermett tagjai; a félresiklott sorsokat, balszerencsés ese-teket most ne taglaljuk.) Kettőjük közül anyámmal volt erősebb, szo-rosabb, meghittebb a kapcsolatom, s ez talán némi magyarázattal szolgál egy meglehetősen szokatlan jelenségre: fiú, sőt vitéz katona létemre négyéves korom táján egy időben azt játszottam, hogy *anyu-ka* vagyok. (A kiemelt szó azért is különös, mivel én nem így szólítottam anyámat, hanem, úgy, hogy *édesanyám*.) Jobb híján az anyám varrta, Mikulásra kapott hegyes fülű krampuszfigurát dajkálgattam nagy gondosan, sőt a hiteles megjelenés végett egy ócska terítőtől még szoknyát is kerítettem magam köré, amelynek szélét alaposan betűrögettem a mackónadrágom derekába, hogy le ne essen rólam.

Anyám – talán azért, mert a nemi identitásavarnak egyéb jeleit nem észlelte rajtam, vagy pedig egyszerűen csak annak tekintette az egészet, ami, azaz játéknak – meg sem kísérelte, hogy megakadályozza ténykedésemet. Hagyta, hogy kijátsszam magamat. Elvásott párnák, lepedők maradékából még egy hatalmas babát is varrt nekem, színes pamuttal szemet-orrot-szájat hímezett az arcára, ronggyal jól kitömte, majd takarosán beöltöztette két évvel korábban kinőtt ruhámba-cipőmbé, fejébe rakta a piros katonasapkámat – alig fél fejjel volt kisebb nálam ez a baba. Ezt karra venni, dajkálgatni már nem volt olyan egyszerű, de pompásan lehetett sétáltatni a pincelakás göcsörtösre kopott betonján, azzal a mély meggyőződéssel, hogy nemcsak úgy véletlenül akadozik az én agyonhasznált kiscipőmbé bújtatott lába kissé bamba tekintetű barátomnak, hanem maga rakosgatja előre szabályosan, egyiket a másik után. S így, szinte észrevétlenül eloszlott, átlényegült az én korai anyuka-korszakom. (Hogy aztán évtizedekkel később elkövetkezzék egy hosszan tartó apa-korszak, amelynek során kedvemre dajkálgathattam lányaimat s fiaimat egyaránt: jutott belőlük mindkettőnkre bőven, hála Istennek.)

Sűrű időszaka volt ez az esztendő addigi életemnek. Például meglehetősen kurtára szabott óvodáskorom is ekkor zajlott le. Vagy másfél hónapig jártam óvodába. Emlékezetem s a kezem ügyében lévő városkép szerint óvodám a közeli Vígkedvű Mihály utcában volt, annak is a bal oldalán, a Szent Anna utca sarkától néhány háznyira. Az első egy-két alkalom kivételével, amidőn anyám elkísért s visszajött értem, oda-vissza egyedül tettem meg ezt az utat. Ehhez át kellett vágnom az eléggé széles és viszonylag forgalmas Wesselényi utcán, majd utamat a Szent Annán folytatva befordulni balra a második utcába. Nem sok kellemes élményem fűződik ehhez az óvodához. Egyszer például volt egy bábjáték-előadás. Sejtelmem sincs róla, kik működhettek a kétfelől oldalt is elfüggönyözött paraván mögött, de eszembe sem jutott, hogy efelől bármi módon is érdeklődjem vagy kíváncsiskodjam. Én ugyanis Paprika Jancsi meg a többi ágáló, rikácsoló hangú figura ténykedésére úgy tekintettem, mint a szemem láttán megvalósuló mesebéli csodára. Nem emlékszem rá, ki volt az óvó nénim, arra sem igen, hogy volt-e egyáltalán. Velünk ugyanis többnyire a dajka néni foglalkozott, egy széles, zömök természetű, kerek barna arcú, hátrasimított hajjú asszony. Hogy aztán valóban foglalkozott-e vagy csak ott volt? Egy röpké jelenet máig előttem van: ül a dajka néni egy padon, s konyhakkéssel almát hámoz, a hámozott almát cikkekre vágja, kimagozza s

egyenként odaadogatja egy kiválasztott kislánynak, a hosszan kanyarogva a kötényéig lelógó almahéjat pedig szétosztja a mellette ácsingózó gyerekek között. Nekem is idekínálja, de én elfordulok tőle: igazságtalannak tartom az egész eljárást. Szót azonban nem ejtek, csak hallgatok mogorván. Emlékszem még egy sovány, sápadt képű, verekedős fiúra, akit Bélának hívtak, s egyszer engem is megütött. Első nyilvános megszégyenítésem is itt történt, ebben az óvodában. Nyakba akasztós, kékre festett kis bádogtáskában vittem magammal hazulról mindennap az uzsonnámat (ott ugyanis nem kaptunk). Egyszer csak úgy játékból fogtam a kistáska szíját s elkezdtem vele körbe-körbe forogni. Roppant tetszett, ahogy a centrifugális erő – mit tudtam én, mi az, s hogy van-e ilyen egyáltalán – a táskát fölemeli s az vízszintesen pörög körülöttem. Ez az érdekes jelenség annyira lekötötte a figyelmemet, hogy csak a sikításra eszűdtem föl: a táska kemény sarka bizony alaposan fejbe találta az egyik kislányt. Hiába hangoztattam kétségbeesetten, hogy én nem akartam: büntetésből ki kellett állnom középre. Igen, ott ez volt a szokás: a vétkest nem sarokba állították, ahol magába szállhat, hanem középre, hogy mindenki lássa a szégyenét. Ott álltam én is a csúfondáros vagy elítélő tekintetek keresztútjében, s arcomra-szememre szorított kezem fejével törülgettem mind bővebben szivárgó könnyeimet. De még ez sem ért olyan lesújtóan, keservesen, mint egy másik, látszatra jelentéktelen eset. Ez idő tájt legyintett meg először a szerelem fuvallata. Kerek arcú, sötétszőke – vagy világosbarna? – hajú leányka volt az illető, szintén olyan négyévesforma. Vonzalmunk kölcsönös lehetett, ami abból is megítélhető, hogy nemcsak az óvodában fogadta szívesen a közeledésemet; az is megesett, hogy amidőn odahaza, az Elsőfokú kertjében játszottam, egyszer csak megjelent valahonnét a Wesselényi utca felől, láttomra megállt; s aztán percekig ott barátkoztunk a kettőnket elválasztó kerítés két oldalán. Egy hétfő reggelre nem száradt meg idejében mosás után az óvodába szánt ruhám, s anyám az otthon viselt, fakó, foltozott térdű mackónadrágomat s annak felsőjét adta rám, így indultam el hazulról. Az óvodába érkezvén nyomban megpillantottam szívem választottját. Odalépek hozzá, megállok előtte, ám az ő szeme megakadt ócska ruhámon. Kivár egy pillanatig, majd hideg tekintettel végigmér és szó nélkül hátrat fordít.

Anyám hamarosan kivett az óvodából, a következő esztendőben pedig a Vágóhíd utcából is elköltöztünk, így többé azzal a kislánnyal nem találkoztam. A nevére nem emlékszem, s ma már abban sem va-

gyok bizonyos: egyszer, egyetlenegyszer valóban hozzáértette-é gömbölyű, puha, meleg arcocskáját az enyémhez, vagy csak úgy oda-képzelttem – mint a rám bízott s elfecsérelt filléreket a pinceablak párkányára. Ha néha eszembe jut, egyre halványuló alakját ott látom az erős, magas, sűrű dróthálós kerítés túloldalán.

Ez a kudarc nem csupán érzelmileg rázott meg, de idejekorán el is gondolkodtatott az emberi világ furcsaságairól, s valószínűleg szerepe lehetett bizonyos jelenségekkel, sokak – esetleg épp a többség – által elfogadott szabályokkal, megegyezésekkel szembeni csöndes ellenállásom, lázadásaim kialakulásában. Túl messzire mutató tanulságokat ha nem tulajdonítunk is e néhány pillanatnyi jelenetnek, ám hogy máig sem érzek magamban kellő hajlandóságot – például – az öltözködési általános konvenciók elfogadására, annak feltehetően itt a gyökere – vagy legalábbis a gyökér egyik ága.

Van azonban ennek a Vágóhíd utcai időszaknak életem későbbi alakulását is alapvetően és hosszú távon meghatározó hozadéka: számos unokatestvéreim egyikétől, a nálam két évvel idősebb Balajtai Pistától megörököltem az ő kiszolgált ábécéskönyvét. E két év különbség kettőnk esetében három esztendő-t jelentett: én ugyanis novemberi születésű lévén évvesztes voltam, bőven volt hát időm az iskolakezdésig. Valami meséskönyv akadt már addig is a háznál (ha jól emlékszem, Tütsek Anna volt a szerzője, s anyám olvasgatott fel belőle nekem), ám egy ábécéskönyv az egészen más. „Ebből, kisfiam, megtanulhatsz olvasni” – adta tudtomra anyám, amidőn a kissé gyűrött, maszatos, itt-ott szárárfülekkel ékes könyvet lerakta elibém. – „Könnyebb dolgod lesz majd az iskolában.” Lelkes kíváncsisággal kezdtem el lapozgatni benne. Újdonságnak számított, hogy ebben el lehetett valahogy igazodni, nem úgy, mint az olvasni tudóknak szánt könyvek végeláthatatlan betűrengetegében. A külön kiemelt, nagyméretű betűk alakját könnyűszerrel felismertem s megjegyeztem, hangértékükre a mellettük álló képekből tudtam következtetni, ha pedig nagyon bizonytalan voltam felőlük, hát megkérdeztem anyámat. „Ez meg milyen betű, édesanyám? Hát ez?” S ő válaszolt, bár néha alig győzte. Ezzel a szemléltető-kérdezgető módszerrel egy-két hét alatt belém rögződtek az ábécé betűi. Tévesztés persze – főként a hasonló alakúaknál: b-d, m-n – előfordult eleinte, de aztán anyám kiigazításai nyomán a helyes útra terelődtem. A tudás várába vezető utamon a minőségi ugrás – a várfal elfoglalása – egy délelőtt következett be. Anyám épp ebédet készített, én meg az ábécé J betűs fejezeténél

tartván fennhangon rakom egymás mellé az egyik odaírott szó betűit: ső-a-jő-tő. Anyám térültében-fordultában megáll egy pillanatra mellett: „Ne külön mondd a betűket, kisfiam. Olvasd egybe!” S azal megy tovább a dolgára. „Mi az, hogy olvassam egybe?” – tűnődöm. De azért próbálgatom a magam módján, ahogy tudom: „sőajjő-tő, sőajjő-tőajj, sajjt!” Nyomban hozzáolvasom a mellette álló szót is: „máj!” Nagyot kiáltok: „Édesanyám! Sajjt, máj! Sajjt, máj!” Anyám a hangos kiáltástól összerезzenve előbb bajt sejtett s aggódva sietett oda hozzám, de mutatóujjam nyomán a könyvbe pillantva megkönnyebbülten látta: csak az írástudatlanságból kivezető ajtó reteszén sikerült kettőt moccantanom. E perctől fogva óráról órára nyiladozó tudásomat nap mint nap s lépten-nyomon kipróbáltam. Amerre csak jártam a városban anyámmal, üzlet, iparosműhely vagy közintézmény felirata nem maradt elolvasatlanul. Ügyet sem vetettem rá, hogy hangos silabizálásom olykor élénk feltűnést keltett a járókelők között: szinte megmámorosodtam tőle, hogy a világnak egy merőben új tartománya nyílik meg s válik járhatóvá előttem. S talán épp azért, mivel az égvilágon senki nem kényszerített rá s nem irányított – legfeljebb néha anyám figyelmeztetett egy-egy félreolvasásra vagy betűtévesztésre –, csupán a magam kedve szerint kalandozva össze folyékonyan megtanultam olvasni. A szomjú kíváncsiságon túl bizonyára az is helyes irányt szabott haladásomnak, hogy ösztönösen s földhözragadtan írásrendszerünk természetes alapeleméből, a beszédhangot jelölő betűből indultam ki, azokat rakván-építvén egymáshoz a szavakban értelmes egésszé. Az irány tehát – akárcsak a természetben – az egyszerűtől vezetett az összetett felé, s mivel a szavak szerkezeti elemeivel idejekorán tisztába kerültem, a helyesírás szabályainak elsajátításával később nem kellett túl sokat vesződnöm. (A szóképekben való olvastatás egetverő eszméje évtizedekkel utóbb vetett szikrát valamely tanügyi lángelme pihent agyában. Kétségtelen: ezzel a módszerrel a közepesnél jobb képességű gyerekek körében feltűnően gyors eredményt lehet elérni, az így megszerzett tudás azonban felületes, megalapozatlan, a helyesírásra pedig nem készít fel; olyan, mintha egy ház építését a tetőzet felrakásával kezdenénk.)

Annyi bizonyos: akárhány felé ágazott is érdeklődésem, bárminő kanyarokat – sőt: egyszer-egyszer hurkokat – vetett is a sorsom a későbbiekben, életem s törekvéseim főirányát ez a néhány kurta hónap szabta meg, midőn anyám figyelő tekintetétől kísérve – magam sem tudván, merre tartok s vajon hová jutok – átléptem, átporoszkáltam

az egyelőre még ismeretlen lehetőségek új zöldhatárán. Könyvek, *igazi könyvek* kerültek a kezembe. Barátaimmá, elválaszthatatlan társaimmá váltak, öröm és tudás kiapadhatatlan forrásaivá – s talán némi vigaszul is testvértelen voltomért: velük soha nem éreztem egészen egyedül magam. Anyám – noha korai árvasága, sanyarú sorsa miatt iskolázatlanul nőtt fel – maga is igen szeretett olvasni, s mindig jó ösztönrel választotta ki a nekem szánt könyveket. Carlo Collodi *Pinocchio*-ja, Petőfi versei tartoztak korai olvasmányaim közé. Ilyenek s hasonlóak alakították irodalmi ízlésemet, s a kedvvel olvasgatott kalandregények szintje sem süllyedt nálam J. Verne, J. F. Cooper vagy K. May szintje alá. Talán ennek az alapozásnak köszönhető, hogy a kortárs gyerekek körében oly népszerű olcsó piff-puff ponyvákat nem tudtam megszeretni. Unszolásukra bele-beleolvastam ugyan egyik-másikba, ám egy-két oldal után ráuntam s félredobtam: nem érdekelt. Amit viszont szerettem, azt éjszakánként a pokróc alá bújva is faltam, zseblámpa világánál – hogy apám meg ne lássa: égetem a villanyt.

Mindez azonban már a történet jóval későbbi része, ez másik, egy következő szülői házban.

(*Tiszatáj*, 2004/8.)

BUDA FERENC 1936-BAN SZÜLETETT DEBRECENBEN. VERSET ÍR, MŰFORDÍTÁSSAL FOGLALKOZIK. JÓZSEF ATTILA-DÍJAS.